

Asia: VN/24520/2023

Uuden vammaispalvelulain soveltamisalan tarkentaminen

Lausunnonantajan lausunto

1. Lausunnonantajan organisaatio

Järjestö

2. Pidätkö hallituksen esitysluonnoksen 3 luvussa kerrottuja tavoitteita kannatettavina?

kyllä osin

Voit halutessasi esittää huomioita:

Osa esityksen tavoitteista on kannatettavia. Tavoitteet eivät kuitenkaan ole riittäviä eikä niihin päästä esitetyillä tarkennuksilla ja toimenpiteillä. Esitettävät painotukset johtavat näkövammaisten henkilöiden oikeuksien ja yksilöllisen palvelutarpeen huomiotta jättämiseen sekä riittämättömiin palveluihin tai jopa kokonaan vaille palveluja jäämiseen perus- ja ihmisoikeudet vaarantavalla tavalla.

Näkövammaisten liiton mielestä esityksessä on nähtävissä perusoikeuksien nakertamista askel ja sektori kerrallaan. Esitys on irrotettu YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta, ja se kajoaa periaatteellisiin ja perustavanlaatuisiin oikeuksiin. Tämä ei ole hyväksyttävää. Esityksessä on sivuutettu sekä uuden, jo hyväksytyn, että voimassa olevan vammaispalvelulain tavoitteet ja tarkoitus.

Luvun 3 tavoitteista vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen ja palveluiden saatavuuden turvaaminen sekä lain yhtenäinen soveltaminen ja yhdenvertainen palvelujen saanti eri alueilla ovat kannatettavia. Esityksessä nämä tavoitteet kuitenkin jäävät toissijaisiksi niiden tavoitteiden rinnalla, jotka koskevat hyvinvointialueiden mahdollisuutta rahoittaa uudistus ja palvelujärjestelmän kestävyys turvaamista. Lisäksi esitys ainakin välillisesti ohjaa kohdistamaan säästöjä myös erityiseen järjestämisvastuuseen kuuluviin vammaispalveluihin. Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen ja yksilöllisiin tarpeisiin vastaaminen alistetaan esityksessä palvelujärjestelmälähtöisyydelle ja tasapäistämislle (elämänvaiheessa tavanomaiset tarpeet,

tavanomainen elämä). Erityislain tavoitteena ei voi olla hyvinvointialueiden talouden turvaaminen vaan hyvinvointialueilla tulee edelleen olla lain mukainen velvoite järjestää tarvittavat vammaispalvelut, joihin vammaisilla henkilöillä on subjektiivinen oikeus.

Tavoitteista palvelujen saatavuuden turvaaminen jää näennäiseksi, sillä esityksessä ei lainkaan huomioida ensisijaisten palveluiden saatavuudessa yleisesti tiedossa olevia ongelmia, jotka hyvinvointialueiden säästöpainneiden ja kehysriihen lisäsäästöjen vuoksi edelleen lisääntyvät. Palvelujen saatavuusongelmat ja se, että saatavuusongelmien vuoksi ”palveluiden myöntämiskriteerejä on saatettu tiukentaa” sekä se, että ”julkisella palvelujärjestelmällä on koko Suomessa haasteita pystyä järjestämään palvelut lakien edellyttämällä tavalla.” (s. 31 ja 67) todetaan, mutta ne sivuutetaan viittaamalla hyvinvointialuelain, sotejärjestämislain ja kuntalain säännöksiin asukkaiden tarpeiden mukaisesta järjestämisvastuusta. Lisäksi todetaan varsin kevyesti (s. 29), että ”jatkossa hyvinvointialueilla tulee kiinnittää enemmän huomiota mahdollisuuteen vastata henkilön tarpeisiin ensisijaisilla palveluilla”.

Esityksen tavoitteissa yhdenvertaisuus ymmärretään täysin virheellisesti samana palveluna tai jopa ilman palvelua jäämisenä kaikille, vammaisen henkilön yksilöllisistä tarpeista huolimatta ja niihin vastaamatta. Samoin esityksen (s. 61) tulkinta siitä, että ”yleinen yhdenvertaisuusperiaate ja normaalisuusperiaate palveluita järjestettäessä edellyttää, että palvelun käyttäjä maksaa maksullisiksi säädettyistä palveluista”, ei vastaa yhdenvertaisuus- ja normaalisuusperiaatteiden yleistä tulkintaa. Esityksessä ei yhdenvertaisuuslakia mainita lainkaan vammaispalveluiden yhteydessä, vaan vain varhaiskasvatuksen yhteydessä (s. 56). Yhdenvertaisuuslaki ja siinä säädettävät kohtuulliset mukautukset ovat oleellinen osa vammaispalvelujen järjestämistä. Kohtuulliset mukautukset koskevat myös palvelujen käyttöä. Tätä on nostettava esiin ja yhdenvertaisuuslain merkitystä tulee analysoida esityksessä.

YK:n vammaissopimusta ei esityksessä tosiasiallisesti huomioida, vaan siihen viitataan lähinnä sopimuksen olemassaolon osalta sekä sen osalta, että YK:n vammaissopimukseen sisältyvien oikeuksien toteuttamisessa voidaan huomioida sopimusvaltion käytettävissä olevat voimavarat. Esityksessä ei mainita YK:n vammaissopimuksen toimeenpanoa tai vammaisten henkilöiden itsenäisen elämän turvaamista eikä huomioida sitä, ettei YK:n vammaissopimus tue vammaisuuden perusteella myönnettävien palvelujen rajaamista iän mukaan. Vammaispalvelulain uudistamisen tulee lähteä vammaisten henkilöiden tarpeista. Tämä ei esityksessä toteudu kuin hyvin heikosti.

YK:n vammaissopimuksen 3 artiklassa kirjattuna ja koko sopimuksen läpileikkaavana periaatteena on vammaisen henkilön itsemääräämisoikeus ja täysimääräinen ja tehokas osallistuminen sekä osallisuus yhteiskuntaan. Nämä periaatteet näkyvät erityisesti YK:n vammaissopimuksen artiklassa 19 Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä, jossa muun muassa edellytetään sen varmistamista, että vammaisilla henkilöillä on yhdenvertaisesti muiden kanssa mahdollisuus valita asuinpaikkansa ja asuinkumppaninsa, ja että heillä on saatavissa palveluja, kuten henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä.

Tämä YK:n vammaissopimuksen edellyttämä osallisuuden toteuttaminen on esityksessä täysin sivuutettu. Samoin on sivuutettu YK:n vammaissopimuksen 19 artiklan yleiskommentti. Esityksessä on useita kohtia, jotka vievät vammaispalvelulainsäädäntöä kauemmas YK:n vammaissopimuksesta. Esitys irrottautuu myös vammaispolitiikan peruspilareista, kuten tavoitteesta saada vammaisen henkilö asemaan, jossa hän olisi, ellei hänellä olisi vammaa. Näkövammaisten liitto pitää näitä vakavina puutteina, jotka tulee korjata.

Esityksessä sivuutetaan täysin tosiasia, että näkövammaisuus on monesti varhaislapsuudesta alkaen koko elämän kestävä tai nuoruudessa, työikäisenä tai ikääntyneenä näkövammautuksessa vuosikymmeniä tai vuosia kestävä tilanne. Näkövammaisten liitto korostaa, että näkövammaisuudessa ei ole kyse ohimenevästä tilanteesta, vaan näkövammaisen henkilö on näkövammaisen aina, eikä näkövamma parane tai poistu. Vammaispalvelut mahdollistavat näkövammaisen mahdollisuudet toimia yhteiskunnassa sen kaikilla osa-alueilla sekä mahdollisuudet toimia yhdenvertaisesti näkevän samanikäisen ja samassa elämäntilanteessa olevan henkilön kanssa. Ilman yksilöllisen tarpeen ja elämäntilanteen mukaisia, sujuvasti ja ongelmitta toimivia vammaispalveluja näkövammaisen on eriarvoisessa asemassa ja jää syrjään yhteiskunnasta. Tämä tuottaa kustannuksia toisaalla sekä heikentää merkittävästi osallisuutta ja elämänlaatua.

Räikein esimerkki YK:n vammaissopimuksen huomiotta jättämisestä on esityksessä soveltamisalapykälästä kokonaan poistettu vammaisuuden sosiaalinen malli. Hyväksytyin vammaispalvelulain 2 § 1 momentin 2 kohdassa olleen ”osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa” poistaminen esitysluonnoksesta kuvaa osuvasti sitä, että ehdotusten toteutuessa osa vammaisista henkilöistä rajattaisiin vammaispalvelujen ja vammaispalvelulain ulkopuolelle.

Esitetty uusi 2 § on myös ristiriidassa uuden vammaispalvelulain lain 1 §:ssä kuvatun lain tarkoituksen kanssa: Tämän lain tarkoituksena on: 1) toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa niiden toteutumisen esteitä; 2) tukea vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja itsemääräämisoikeuden toteutumista; 3) turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.

Näkövammaisten liitto toteaa, että esitys on myös räikeässä ristiriidassa eduskunnan syksyllä 2023 vammaispalvelulain voimaantulon lykkäämisesityksen (HE 9/2023) käsittelyn yhteydessä antamiin lausumiin nähden. Lausumissaan eduskunta edellytti, että valtioneuvosto ryhtyy toimenpiteisiin vammaispalvelulain soveltamisalan, lain ensisijaisuuden ja lain yksittäisten säännösten tarkkuuden kehittämiseksi siten, että kaikki vammaiset henkilöt pääsevät tosiasiallisesti heille kuuluviin palveluihin; sekä sitä että valtioneuvosto varmistaa hyvinvointialueille riittävät resurssit vammaisten henkilöiden tarpeenmukaisten palveluiden turvaamiseksi. Käsillä oleva esitys ei tule toteuttamaan eduskunnan antamien lausumien sisältöä, vaan ne on valmistelussa sivuutettu.

3. Päästäkö esitetyillä muutosehdotuksilla esityksen tavoitteisiin?

ei

Voit halutessasi esittää huomioita:

Esityksellä ei päästä sen tärkeimpään tavoitteeseen, eli sillä ei turvata näkövammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista ja palveluiden saatavuutta. Tavoitteista vammaispalvelulain säilyttäminen vammaisille henkilöille tarkoitettuna erityislakina ei toteudu riittävän hyvin. Esitys ohjaa vammaispalveluja välttämättä tarvitsevia näkövammaisiahenkilöitä vammaispalvelulain mukaisten palveluiden ulkopuolelle esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin. Tällöin henkilöihin kohdistuvat erot palvelujen saamisessa muodostuvat kohtuuttomiksi tavalla, jota eduskunnan perustuslakivaliokunta ei ole pitänyt mahdollisena (esim. PeVL 11/2012 vp, s. 2).

Esityksessä (s. 31) nimenomaisesti jopa korostetaan palvelujen vaille jäämisen mahdollisuutta tai todennäköisyyttä: ”Asiakkaalle ei synny subjektiivista oikeutta sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin tilanteessa, jossa ensisijaisessa lainsäädännössä tarkoitetut palvelut todetaan hänelle riittäviksi ja sopiviksi, vaan sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja myönnetään sosiaalihuoltolain myöntämisedellytysten mukaisesti.”

Tämä korostettu mahdollisuus, että vammaiset henkilöt saattavat vammaispalvelujen ulkopuolelle jäädessään jäädä kokonaan ilman mitään (määrärahasidonnaisia) palveluja, on vastoin perustuslain 19 § 1 momentissa turvattua oikeutta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon sekä 19 § 3 momentissa julkiselle vallalle säädettyä velvollisuutta turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut.

Esitys on ristiriidassa uuden vammaispalvelulain tavoitteen estää palveluiden väliinpuotoaminen kanssa. Lisäksi se uhkaa tuottaa uusia palveluiden väliinpuotoajaryhmiä. Tällainen ryhmä tulee muun muassa olemaan ikääntyneenä näkövammautuvat henkilöt sekä mahdollisesti myös muut näkövammaiset henkilöt.

Tavoitteista sosiaalihuollon yleislainsäädännön sekä vammaispalveluita koskevan toissijaisen lainsäädännön suhteen selkiyttäminen siten, että asiakkaat ohjautuvat palvelutarpeensa mukaisiin palveluihin, ei toteudu, koska esityksessä vammaisen henkilön osallisuus oman palvelutarpeensa arviointiin ja vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden huomioiminen sivuutetaan ja hyvinvointialueille annetaan vapaat kädet päätöksentekoon ja palvelujen rajoittamiseen vain tavanomaisen elämän välttämättömiin tarpeisiin. Tämä on vastoin sosiaalihuoltolain säännöksiä. Lisäksi tämä on vastoin uuden vammaispalvelulain tavoitetta vahvistaa vammaisen asiakkaan osallisuutta palveluprosessissa (erityisesti hyväksytyn lain 3 §) sekä lain hyväksymisen yhteydessä sosiaalihuoltolakiin tehtyjä tähän liittyviä säännösmuutoksia.

Esityksen (s. 28) mukaan ”Palvelutarpeen arvioinnissa on otettava huomioon asiakkaan toiveet”. Sosiaalihuoltolain 36 § 4 momentissa kuitenkin edellytetään jo nyt paljon enemmän, eli ”(Palvelutarpeen) arviointia tehtäessä on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja otettava huomioon hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa.” 1.1.2025 alkaen ovat lisäksi tulossa voimaan uuden vammaispalvelulain hyväksymisen yhteydessä hyväksytyt 36 § 4 momentin lisäykset ”Eryistä huomiota on kiinnitettävä lasten ja nuorten sekä vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen” ja ”Vammaisen henkilön palvelutarvetta arvioitaessa on lisäksi noudatettava vammaispalvelulakia”.

Esityksen mukaan (s. 43) siinä esitettyjen tarkennusten myötä hyvinvointialueilla on paremmat edellytykset soveltaa lainsäädäntöä yhdenmukaisesti ja lainvalintasäännösten tarkentaminen parantaa vammaisten henkilöiden ennakkollista oikeusturvaa. Esitetyt säännösmuutokset ovat niin epätasällisia ja jättävät niin paljon tulkinnanvaraa, että ennakkollinen oikeusturva päinvastoin vaarantuu.

Lainkirjoittajan oppaan mukaan säännöskielen on oltava korostetun johdonmukaista, täsmällistä ja yksitulkintaista. Sääntelyn selkeys ja täsmällisyys on erityisen tärkeää silloin, kun on kysymys yksilön perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista olennaisesti koskevista säännöksistä, etenkin tilanteissa, joissa säännöksiä soveltavat vailla (ainakaan riittävää) oikeudellista koulutusta olevat viranomaiset, kuten sosiaalialan työntekijät. Säännösten soveltajien lisäksi myös säännösten kohteena olevien henkilöiden tulee voida ymmärtää ja tulkita säännöksiä lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla ja erityisesti silloin kun kyseessä ovat heidän perus- ja ihmisoikeutensa.

Ehdotettava lainsäädäntö ei voi olla jo lähtökohtaisesti niin epätarkkaa, että siihen on heti lähdeävä hakemaan tulkinta-apua tuomioistuimista. Lainsäädännöllä olisi myös varmistettava asiakkaan ennakkollista oikeusturvaa, eikä vain viitattava asiakkaan valitusmahdollisuuteen, kuten esityksessä tehdään. Laillisuusvalvontaratkaisuisissa on lukuisia esimerkkejä siitä, että sääntelyn epätasällisyys, etenkin yhdistyessään viranomaisten puutteelliseen oikeudelliseen osaamiseen, on mahdollistanut lainvastaisia päätöksiä ja jopa epäselvyyttä päätöksentekovelvollisuudesta.

Esityksessä sivuutetaan toistuvasti se, että sosiaalihuoltolain mukaisilla palveluilla ei kyetä, eikä edes pyritä, vastaamaan näkövammasta aiheutuviin palvelutarpeisiin eikä mahdollistamaan näkövammaisen henkilön itsenäistä elämää ja yhdenvertaista osallisuutta ja osallistumista yhteiskuntaan. Samoin sivuutetaan esimerkiksi se, että sosiaalihuoltolain mukaiset tukipalvelut ja kotihoito rajaavat asiakkaan elämänpiiriä ja vuorovaikutusta vain työntekijän ja mahdollisesti muiden saman palvelun käyttäjien keskinäiseksi ja muun muassa yksittäisen henkilön yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollistaminen mainitaan sosiaalihuoltolain perusteluissa vain poikkeuksena. Sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut eivät ole riittäviä luomaan näkövammaiselle henkilölle edellytyksiä toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä tavalla, jota eduskunnan perustuslakivaliokunta on painottanut.

Esityksessä painotetaan sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden riittävyttä ja soveltuvuutta vammaisille henkilöille tavalla, josta jää vaikutelma, että sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden sisältöä ei todellisuudessa tunneta. Esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukainen kotihoito, jolla esityksessä katsotaan voitavan korvata vammaispalvelulain mukainen henkilökohtainen apu, on tarkoitettu hoitoa ja huolenpitoa – ei itsenäisen elämän ja aktiivisen osallistumisen mahdollistavia palveluita - tarvitseville henkilöille. Lisäksi kotihoidon palvelu keskittyy vain elämän perustoimintojen ylläpitämiseen.

Suora lainaus Varsinais-Suomen hyvinvointialue Varhan verkkosivuilta: Kotihoidon palveluita voit saada jos:

- Toimintakykyysi on selkeästi alentunut etkä selviydy itsenäisesti tai omaisten/lähipiirin avulla säännöllisistä, päivittäisistä perustoiminnoista, kuten ruokailuista, pukeutumisesta, wc-käynneistä, peseytymisestä, muusta perushoidosta tai lääkehoidosta.
- Tarvitset sairauksiesi tai alentuneen toimintakykyysi vuoksi erityistä ammattitaitoa vaativaa hoitoa, tutkimusta ja voinnin seurantaa etkä kykene käyttämään kodin ulkopuolisia terveyspalveluita.
- Omaisesi hoitaa sinua ja tarvitsee jaksamisensa tueksi kotihoidon apua.

Esimerkiksi näkövammaiset henkilöt eivät pääsääntöisesti tarvitse hoitoa tai huolenpitoa, sillä näkövamma ei yleensä aiheuta tällaista tarvetta. Näkövamma aiheuttaa tarpeen avulle itsenäiseen elämään kodin ulkopuolella ja kotona, eli kaikkeen siihen mitä näkevä henkilö tekisi kodin ulkopuolella tai kotona (työt, opiskelut, osallistuminen yhteiskunnan eri sektoreille, vapaa-ajan vietto, sosiaalinen elämä jne.). On täysin epärealistista ajatella, että sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut korvaisivat vammaispalvelulain mukaiset välttämättömät palvelut eri-ikäisille näkövammaisille henkilöille ja eri-ikäisinä näkövammautuneille henkilöille. Palvelut, joihin lakiesityksessä viitataan, eivät takaa oikeutta päättää itse vapaa-ajan tekemisestä, arjen asioiden hoitamisesta ja osallisuudesta yhteiskunnassa. Liikkumisen tuki, henkilökohtainen apu ja esteettömän asumisen tuki ovat välttämättömiä palveluja näkövammaisen henkilön yhdenvertaisuuden toteutumiseksi, iästä riippumatta.

Soveltamisalasäännöksen muutosesitys on rakennettu siten, että taloudelliset seikat tulevat ohjaamaan hyvinvointialueita siirtämään näkövammaisia henkilöitä sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen piiriin. Tämä siitä huolimatta, vaikka sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut heikentävät näkövammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta, itsenäistä elämää, osallisuutta ja osallistumista merkittävästi. Näkövammaisten henkilöiden tosiasialliset mahdollisuudet saada yksilöllisen tarpeensa mukaisia palveluita ja päästä YK:n vammaissopimuksen edellyttämällä tavalla nauttimaan täysimääräisistä oikeuksista ja vapauksista ilman syrjintää eivät tällöin toteudu.

4. Ovatko ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen ensisijaisuutta korostavat säännökset mielestänne kannatettavia? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Esityksessä soveltamisalasäännöksestä on kokonaan pudotettu pois hyväksytyin vammaispalvelulain 2 § 1 momentissa ollut vammaisuuden sosiaalinen malli, joka oli lain tavoitteiden ja tarkoituksen kannalta ensisijaisen olennainen. Vammaisuuden sosiaalisen mallin tilalle on otettu vain välttämättä tarvittava apu tai tuki tavanomaisessa elämässä. Tällä muutoksella vammaiset henkilöt ollaan laittamassa, ja heidän elämänsä ollaan työstämässä, vain hoivan ja huolenpidon kohteiksi.

Vammaisuuden sosiaalinen malli ei enää tule esiin edes esityksen perustelutekstissä. Näkövammaisten liitto vaatii, että vammaisuuden sosiaalinen malli palautetaan säännöstasolle ohjaamaan sen arviointia mihin vammaisen henkilön palveluiden on riitettävä ja oltava sopivia, eli osallistumiseen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä itsenäisen elämän, osallisuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Tämä voidaan toteuttaa esimerkiksi seuraavasti muotoillulla säännöksellä:

"Tässä laissa säädetään erityispalveluiden järjestämisestä niille vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen toimintarajoitteen johdosta välttämättä apua tai tukea itsenäisen elämän, osallisuuden tai yhdenvertaisuuden toteutumiseen tavanomaisessa elämässään ja osallistuakseen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa."

Tässä ehdotuksessa elämässä -sanaan lisätty sijapäätte on olennainen henkilön yksilöllisen elämäntilanteen, eli hänelle tavanomaisen elämän huomioon ottamisen kannalta.

Myös vamman aiheuttamien toimintarajoitteiden käsite (vuonna 2023 hyväksytyin vammaispalvelulain 2 § 1 momentti 1 kohta) on esityksessä pudotettu säännöstasolta, vaikka sen olisi perusteltua olla juuri säännöstasolla ohjaamassa palvelujen tarpeen arviointia. Myös se tulee palauttaa säännöstasolle. Näkövammaisten liitto vaatii, että 2 §:ssä säilytetään seuraava määritelmä:

"Tässä laissa tarkoitetaan vammaisella henkilöllä henkilöä, joka tarvitsee vamman tai sairauden aiheuttaman pitkäaikaisen fyysisen, kognitiivisen, psyykkisen, sosiaalisen tai aisteihin liittyvän toimintarajoitteen johdosta välttämättä apua tai tukea tavanomaisessa elämässä."

Näkövammaisten liitto ehdottaa ensisijaisesti luonnoksessa esitetyn 2 §:n 3 momentin poistamista kokonaan. Muut 2 §:n säännökset, edellä esittämällämme tavalla muokattuina, ovat riittäviä ohjaamaan lain valintaa eikä esitettävää 2 §:n 3 momenttia tarvita. Lisäksi esitettävän 2 §:n 3 momentin sanamuoto "ei ole järjestettävissä" ja käsitevalinta "elämänvaihe" vaarantavat näkövammaisen henkilön oikeuden vammansa vuoksi välttämättömiin palveluihin.

Mikäli esitettävän 2 § 3 momentin poistamista ei pidetä mahdollisena, tulee se vaihtoehtoisesti muuttaa seuraavaan muotoon:

"Tämän lain perusteella järjestetään erityispalveluita, jos ensisijaisessa lainsäädännössä tarkoitetut palvelut eivät ole vammaiselle henkilölle sopivia, riittäviä sekä hänen yksilöllisen tarpeensa ja etunsa mukaisia."

Tällöin momentti on tarkoitukseltaan ja ajatukseltaan yhtenevä vuonna 2023 hyväksytyn vammaispalvelulain 2 §:n 2 momentin kanssa.

Vuonna 2023 hyväksytyn uuden vammaispalvelulain soveltamisalasäännöksen lainvalintaa ohjaavan 2 § 2 momentin perusteluissa todetaan (HE 191/2022 s. 163), että "Muiden lakien mukaisten palveluiden sopivuutta olisi arvioitava erityisesti suhteessa ehdotetun vammaispalvelulain tarkoitukseen." Tämä on välttämätöntä saada säännöstasolle turvaamaan, että lainvalintaa tehtäessä todella tarkastellaan, toteuttavatko valittu laki ja sen mukaiset palvelut vammaispalvelulain 1 §:n mukaista tarkoitusta, eli vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa, itsenäistä elämää ja itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä turvaavatko ne 1 §:n edellyttämät vammaisen yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.

Tällöin vammaispalvelulain soveltamisalasäännös olisi yhdenmukainen sosiaalihuoltolain soveltamisalasäännökseen (2 §) sisältyvän säännöksen "Jos henkilöllä on muun lain nojalla oikeus sosiaalihuollon saamiseen, on sovellettava niitä säännöksiä, jotka parhaiten toteuttavat asiakkaan etua siten kuin 4 ja 5 §:ssä säädetään." kanssa.

Lisäksi vakava ongelma on, että koko esitys vaikuttaa ohjaavan nimenomaan kategoriseen ja poissulkevaan lainvalintaan. Vain luonnoksen sivulla 53 on yksittäinen lause siitä, että "Vammaispalvelulakia voitaisiin soveltaa joko yksin tai yleislainsäädäntöä täydentävänä lakina riippuen vammaisen henkilön palvelutarpeesta."

Esityksessä korostetaan toistuvasti, että vammaispalvelulain mukaisia palveluja on tarkoitus järjestää vain niille vammaisille henkilöille, jotka eivät voi saada ensisijaisen lainsäädännön perusteella heille välttämättömiä palveluita. Lisäksi esityksessä korostetaan, että vammaispalvelulain perusteella järjestetään palveluja vain, jos vammaisen henkilön avun ja tuen tarve poikkeaa siitä, mikä on henkilön elämänvaiheessa tavanomainen tarve. Vain-sana on esillä korostetusti ja on selkeästi suunniteltu ohjaamaan pois vammaispalvelulain piiristä. Näkövammaisten liitto vaatii, että vain-sana poistetaan säännöksistä ja sen käyttöä perustelutekstissä vähintään vähennetään merkittävästi. Sen nykymuotoinen käyttö tulee jättämään vammaiset henkilöt vaille yksilöllisen tarpeen ja elämäntilanteen mukaisia sekä toimivia vammaispalveluja. Tämä ei ole hyväksyttävää ja on täysin ristiriidassa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kanssa.

Esityksessä (s. 66) todetaan, että lakiin tehtävien täsmennysten myötä on mahdollista, että pieni joukko nykyisen vammaispalvelulain mukaisten palvelujen piirissä olevia henkilöitä voisi jossain tapauksessa ohjautua ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen piiriin. Kuitenkin esityksessä ehdotetut soveltamisalan kertautuvat kaventamiset ja ensisijaisen lainsäädännön korostaminen

silloinkin, kun ensisijaisen lainsäädännön palvelut eivät vastaa vammaisen henkilön tarpeisiin, eikä niiden järjestämisestä tai saatavuudesta ole mitään varmuutta, johtavat paljon suuremman osan vammaisista henkilöistä ohjautumiseen vammaispalvelujen ulkopuolelle.

Esityksessä viitataan toistuvasti siihen, että vammaispalveluiden piirissä jo olevien henkilöiden asemaa nyt esitetyn soveltamisalasäännösmuutoksen jälkeen suojaisi hallintolain 6 §:n mukainen luottamuksensuoja. Tämä on kuitenkin vähintään harhaanjohtavaa, sillä oikeuskäytännön mukaan luottamuksensuoja ei lähtökohtaisesti takaa oikeutta palveluihin tai niiden maksuttomuutta tilanteissa, joissa lainsäädäntöä nimenomaisesti muutetaan tältä osin.

Esityksen mukaan (s. 31) on todennäköistä, että ne ikääntymisestä johtuvasta syystä palvelutarpeessa olevat, joilla on välttämätön tarve saada esimerkiksi päivittäisiin toimiin tai osallisuuteen apua ja tukea, ovat jo sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen piirissä. Näkövammaisten henkilöiden kohdalla näin ei läheskään aina ole. Kun ikääntynyt aktiivinen henkilö näkövammautuu, hän ei monestikaan ole ollut hoidon eikä hoivan kohteena ennen vammautumista, joten hän ei myöskään ole ollut sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen piirissä. On virheellistä todeta asia näin yksioikoisesti.

Mikäli esitys pysyy tällaisena, lakia sovellettaessa ja tulkittaessa syntyy tilanteita, joissa näkövammaisen henkilö täyttää lain soveltamisalan ehdot ja pääsee vammaispalvelulain piiriin, mutta ei käytännössä saa vammaispalvelulain mukaisia palveluja, koska palvelut järjestetään ensisijaisen lainsäädännön nojalla. Kuitenkaan ensisijainen lainsäädäntö ei velvoita järjestämään palveluita vaan antaa siihen vain harkinnanvaraisen mahdollisuuden määrärahojen puitteissa, joten näkövammaisen henkilö voi jäädä kokonaan vaille palveluita. Tämä ei turvaa yhdenvertaisuuden toteutumista eikä näkövammaisen henkilön itsenäistä elämää.

YK:n vammaissopimus ja yhdenvertaisuuslaki on ehdottomasti mainittava relevanttina oikeusnormistona ja tulkintaohjeena vammaisen henkilön palveluista päätettäessä. Samoin on otettava huomioon yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuus, oikeus kohtuullisiin mukautuksiin ja mahdollisuus positiiviseen erityiskohteluun (yhdenvertaisuuslaki 9 ja 15 §). YK:n vammaissopimus määrittelee, millaisia itsenäistä elämää ja osallisuutta turvaavien palveluiden tulee olla (Vammaisoikeuskomitean yleiskommentti nro. 5).

Esityksen arvio sen YK:n vammaissopimuksen mukaisuudesta on pintapuolinen. Esityksessä ei myöskään ole riittävästi analysoitu soveltamisalan muutoksen tosiasiallisia vaikutuksia. Lisäksi vaikutuksista tehty arvio perustuu puutteelliseen tietoon esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden sisällöistä ja myöntämisperusteista, ja osoittaa suoranaista piittaamattomuutta näiden palveluiden yleisesti tiedossa olevista toteutumisen puutteista ja ongelmista.

Esityksen luvussa 2.3.7 käsitellään vanhuspalvelulakia ja korostetaan RAI-arviointivälineistön luotettavuutta. Näkövammaisten liitto huomauttaa, ettei RAI-arviointivälineistössä ole elementtejä, jotka tekisivät siitä soveltuvan näkövammaisille henkilöille tai luotettavan näkövammaisuuden aiheuttaman palvelutarpeen arviointiin.

5. Onko elämänvaiheessa tavanomaisesta poikkeavaa tarvetta koskeva säännösehdotus mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Käsite ”elämänvaihe” on aivan liian epätasallinen. Sen mukaan ottaminen säännökseen tosiasiallisesti palauttaisi vammaispalvelulakiin sekä hyväksytyin uuden vammaispalvelulain eduskuntakäsittelyssä vuonna 2023 soveltamisaläsäännöksestä perustuslakivaliokunnan edellytyksestä poistetun ikääntymisrajoituksen, että alkuperäisestä lakiesityksestä jo luonnosvaiheessa poistetun käsitteen ”normaali ikäkauteen liittyvä tarve”. Tuolloin antamissaan lausunnoissa muun muassa oikeuskansleri katsoi kumpaankin näistä käsitteistä liittyvän liikaa tulkinnanvaraisuutta ja yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoi jälkimmäiseen käsitteistä sisältyvän ”nykyään usein realisoituva riski siitä, että lapsen tai nuoren iästä aiheutuvaksi tavanomaiseksi tarpeeksi luetaan selvästi vammasta aiheutuvia tarpeita.”

Vammaisen henkilön tilannetta ja tarpeita ei tule verrata elämänvaiheen tavanomaiseen tarpeeseen vaan vastaavassa elämäntilanteessa (olipa elämäntilanne tavanomainen tai yksilöllinen ja erityinen) olevan vammattoman henkilön tarpeisiin. Elämänvaihe on erityisesti ikään liittyvä käsite. Vammaisuus puolestaan on kaikki elämänvaiheet läpäisevä erityinen ja koko elämän tai vuosikymmeniä tai vuosia jatkuva elämäntilanne, johon liittyviä erityisiä vammasta johtuvia tarpeita ei saa keinotekoisesti ja tarkoitushakuisesti häivyttää elämänvaiheen käsitteen alle. Näkövammaisten liitto ehdottaa elämänvaiheen käsitteen tilalle täsmällisemmin määriteltävissä olevaa ja yksilöllisyyden paremmin huomioivaa elämäntilanteen käsitettä.

Esitettävän 2 § 3 momentin osalta Näkövammaisten liitto on kirjannut näkemyksensä kysymyksen 4 kohdalle. Niillä on suora yhteys tämän kysymyksen vastaukseen.

Esityksen perustelut eivät ohjaa säännöksen soveltamista siten, että se perustuu perus- ja ihmisoikeuspohjaiseen tulkintaan (yksilöllisyys, jokaisen oikeus elää oman näköistään elämää omiin valintoihin perustuen). Perustelut ohjaavat oikeuksia kaventavaan tulkintaan siitä, minkä katsotaan olevan missäkin tilanteessa tavanomaista. Käytännössä syntyisi lukuisia tulkinnanvaraisia ehtoja, kuten mitä tarkoitetaan elämänvaiheella, mitä tarkoitetaan tavanomaisella ja mitä tarkoitetaan välttämättömällä sekä kuka nämä kaikki määrittelee. Näkövammaisen henkilön yksilölliset tarpeet, elämäntilanne ja vammaispalvelujen sekä niiden järjestämistapojen todellinen tarve jää sivuun,

jolloin muun muassa YK:n vammaissopimuksen edellyttämä itsenäinen ja omaehtoinen elämä eivät toteudu.

Mikäli elämänvaiheen käsite hyväksyttäisiin, sille jouduttaisiin hakemaan tulkintoja pitkistä oikeusprosesseista. Lisäksi esitys mahdollistaa mielivaltaiset ja syrjivät tulkinnat siitä, mitä mihinkin elämänvaiheeseen kuuluu tai ei kuulu. Tämä on täysin ristiriidassa vammaispalvelujen perusajatuksen kanssa eli sen, että vammainen henkilö on yhdenvertaisessa asemassa vammattoman henkilön kanssa. Elämänvaiheajattelu on myös ristiriidassa nykyajan ajatuksen ihmisen elämänsä elämänsä yksilöllisyydestä kanssa.

Vammaispalvelujen on oltava arvoneutraaleja ja niiden on mahdollistettava jokaisen vammaisen henkilön omat valinnat. Vammaispalvelujen käyttöä ja käyttökohteita ei ole hyväksyttävää rajata sen perusteella, mitä saatetaan olettaa kuuluvan tiettyyn elämänvaiheeseen tai tavanomaiseen elämään.

Esityksessä elämänvaiheiden kuvaukset ovat niin puutteellisia, etteivät ne ole hyväksyttäviä, kuten ei koko ajatuskaan. Elämänvaiheiden kuvauksessa nuoruuden kohdalta puuttuvat muun muassa korkea-asteen opinnot sekä se nuoruus, jota vammatonkin nuori elää. On huomattava, että esimerkiksi korkea-asteen opinnot noin 20-vuotiaana aloittava henkilö ei ole aikuinen vaan nuori. Aikuisuuden kohdalla ei ole otettu lainkaan huomioon, että vammainen aikuinen voi olla työtön, eläkeläinen tai vaikka kotivanhempi. Hän voi myös olla isovanhempi ja aktiivinen monilla elämän ja yhteiskunnan osa-alueilla.

Esityksen mukaan iäkkäillä henkilöillä esiintyy tyypillisesti erilaisia sairauksia, jotka eivät ole niin tavanomaisia nuoremmissa ikäluokissa, ja joita on kuvattu hyväksytyn lain 2 §:ää koskevissa perusteluissa (HE 191/2022). Näissä perusteluissa näkövamman on liitetty ikääntymiseen. Sivulla 158 otsikon vanhimpien ikäluokkien koko ja sairastavuus alla samassa kohdassa on mainittu muun muassa nivelrikko, sydämen vajaatoiminta ja luun tiheyden väheneminen. Näkövammaisuus on nostettu esiin hyvin erikoisesti ja erikoisessa asiayhteydessä. Lisäksi lain vaikutusarvioinneissa luvussa 4.2.3.2 Sosiaaliset vaikutukset (s. 121–124) on taulukko numero 20, jossa esitetään arvioita eri tavoin vammaisten henkilöiden määristä ja oikeudesta vammaispalveluihin. Nämä kaksi yhdessä ovat osoittavia ja pyrkivät esittämään näkövammaisuuden muuna kuin vammaisuutena. Kun nyt lausuntokierroksella olevassa esityksessä viitataan näihin kirjauksiin, kyse on tilanteesta, jossa näkövammaisuus pyritään esittämään tavanomaisena ikääntymisenä. Myös yhdenvertaisuusvaltuutettu on aiemmin maininnut kyseisen taulukon olevan syrjivä.

Esityksen mukaan avun, tuen, hoivan ja huolenpidon tarve keskittyy yleensä iäkkäiden henkilöiden viimeisiin elinvuosiin. Tästä ei monestikaan ole kyse iäkkäänä näkövammautuvan henkilön kohdalla. Kun henkilö näkövammautuu esimerkiksi 75–80-vuotiaana, hänellä saattaa olla jäljellä elämää jopa 20–25 vuotta. Ellei hän saa näkövammaisuuden vuoksi välttämättömiä vammaispalveluja, hän ohjautuu helposti raskaampien ja kalliimpien palvelujen piiriin sekä jää sivuun aiemman elämänsä tärkeistä

asioista. Iäkkään henkilön näkövamma saattaa johtaa masennukseen, syrjäytymiseen ja jopa itsemurhaan.

Näkövammaisista henkilöistä suurimmassa itsemurhavaarassa ovat yli 80-vuotiaat naiset ja työikäiset miehet (Huttunen 2019). Lisäksi näkövammaisten itsemurhia on tutkittu analysoimalla 30 vuoden ajalta (1982–2011) näkövammarekisteriin ilmoitettujen näkövammaisten henkilöiden kuolinsyitä (Ojamo 2016). Tutkimuksessa havaittiin, että sokeilla henkilöillä itsemurhat sijoittuvat 40–64-vuotiaisiin, kun taas heikkonäköisten itsemurhakuolemat sijoittuvat yli 65-vuotiaisiin. Lisäksi havaittiin, että sokeiden 40–49-vuotiaiden miesten ja heikkonäköisten 80–89-vuotiaiden naisten itsemurhavaara on erityisen suuri.

6. Onko asiakkaan edun ja maksuttomuuden suhdetta koskeva tarkennus mielestänne kannatettava? (Sosiaalihuoltolain 4 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Hyvinvointialueiden intressissä on koota tuloja asiakasmaksuilla. Tämän vuoksi sosiaalihuoltolakiin lisättävä kategorinen säännös siitä, että asiakkaan edun arvioinnissa ei oteta huomioon palvelusta määrättävää maksua, johtaa todellisuudessa, eli hyvinvointialueisiin kohdistuvissa säästöpainneissa, siihen, että näkövammaisia henkilöitä tullaan ohjaamaan maksullisten ja määrärahasidonnaisten palvelujen piiriin silloinkin, kun heidän tarpeisiinsa parhaiten vastattaisiin vammaispalvelulain mukaisilla maksuttomilla palveluilla. Toteutuessaan tämä esitys tulee käytännössä – ja mahdollisesti jopa tarkoituksellisesti - rapauttamaan perustuslakivaliokunnan tulkintakäytännössäkkin merkityksellisenä pidettyä jaottelua määrärahasidonnaisiin ja subjektiivisiin oikeuksiin.

Ehdotettua säännöstä perustellaan asiakkaiden yhdenvertaisella kohtelulla. Esityksessä (s. 61) väitetään, että ”yleinen yhdenvertaisuusperiaate ja normalisuusperiaate palveluita järjestettäessä edellyttää, että palvelun käyttäjä maksaa maksullisiksi säädetyistä palveluista niistä määrättäväksi tulevan asiakasmaksun.” Tässä yhdenvertaisuutta ja normaaliusperiaatetta tulkitaan täysin virheellisesti. Tällä virheellisellä tulkinnalla päädytään tilanteeseen, jossa vammainen henkilö joutuu maksamaan vamman vuoksi välttämättömistä palveluista, joita vammaaton henkilö ei edes tarvitse eikä niistä niin ollen maksa. Esimerkiksi näkövammaisen henkilön kohdalla vammaispalvelut kompensoivat näkövamman aiheuttamaa haittaa ja mahdollistavat yhdenvertaisen elämän näkevien kanssa. Vammaispalveluja ei käytetä hovin vuoksi eivätkä ne ole luksusta, vaan ne ovat näkövamman aiheuttaman todellisen tarpeen vuoksi välttämättömiä.

Huomattava osa näkövammaisistahenkilöistä on pienituloisia. Asiakkaan edun ja palvelujen maksuttomuuden suhdetta koskevat muutosehdotukset lisääisivät taloudellisia ongelmia ja johtaisivat elämän kapeutumiseen. Esimerkiksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän lakisääteisen näkövammarekisterin tilastojen mukaan näkövammaisten valtion veronalaisten tulojen keskiarvo oli vuoden 2020 lopussa 20 701 euroa vuodessa ja mediaanitulo 16 796 euroa vuodessa. Tilastokeskuksen mukaan suomalaisen palkansaajan mediaaniansio oli vuonna 2021 3 314 euroa

kuukaudessa eli 39 768 euroa vuodessa. Huomattava osa näkövammaisista on kaukana tästä ansiotasosta.

Näkövammaisten liitto on huolissaan myös siitä, onko esitysluonnosta valmisteltaessa lainkaan huomioitu, että esimerkiksi esityksessä vammaispalvelujen tilalle tarjotun kotihoidon maksut ovat tulosidonnaisia ja niitä määritettäessä otetaan asiakkaan itsensä tulojen lisäksi huomioon myös muiden hänen taulouteensa kuuluvien tulot. Näkövammaisen henkilön itsensä, puhumattakaan hänen puolisostaan tai perheenjäsenistään, ei tule joutua maksamaan palveluista, joilla kompensoidaan näkövammaisen henkilön näkövamman aiheuttamaa haittaa.

7. Onko asiakasmaksulain säännöksiä täydentävä niin sanottu suojasäännös mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §:n 4 ja 5 momentti)

kyllä osin

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Ns. suojasäännöksen ajatus on kannatettava, mutta sen toteutus ei ole. Ehdotettu ns. suojasäännös ei ole riittävän velvoittava ja jäisi vaille merkitystä. Ns. suojasäännös ei turvaa, eikä edes pyri turvaamaan, sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden saamista, vaan vain niiden maksullisuuden mahdollista kohtuullistamista. Säännökseen sisältyvä ”jos” jättää liikaa harkinnanvaraa hyvinvointialueille.

Sosten selvityksen mukaan vajaa kolmasosa hyvinvointialueista on mahdollistanut vuonna 2023 tasasuuruisten maksujen huojentamisen. Huojennuskäytännöt ovat vuoden 2022 sosiaalibarometrin mukaan epäselviä monille hyvinvointialueiden sosiaalityöntekijöillekin. Aiheesta tehdyn opinnäytetyön mukaan asiakkaat eivät saa edes tiedotusta ja ohjausta maksuhuojennuksiin liittyen.

Lisäksi 28.5.2024 asti lausuntokierroksella ollut hyvinvointialueiden rahoituksesta annetun lain muutosesitys ohjaa tai suorastaan pakottaa hyvinvointialueita perimään asiakasmaksuja enimmäismääräisinä. Tämä tekee tosiasiallisesti tyhjäksi hyvinvointialueiden mahdollisuuden päättää olla perimättä maksuja tai periä maksuja laissa säädettyä pienempinä ja voi hyvin todennäköisesti olla myös este palveluihin hakeutumiselle erityisesti pienituloisimpien ja eniten palveluja tarvitsevien henkilöiden kohdalla.

Säännöstä tulee vähintään täsmentää siten, että edellytysten täyttyessä viranomaisen on automaattisesti tehtävä päätös maksun määräämättä jättämisestä tai huojentamisesta. Ensisijainen muutos on kuitenkin 2 § 4 momentin sanamuodon muuttaminen. Parempi sanamuoto momentille on:

"Sen lisäksi, mitä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 11 §:ssä säädetään, vammaiselle henkilölle ensisijaisen lainsäädännön mukaan järjestetyistä palveluista perittävä maksu on jätettävä määräämättä, jos maksu estää vammaisen henkilön palveluiden käyttämisen."

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että säännöksen paikkaa lainsäädännössä on harkittava uudelleen. Esimerkiksi uudesta vammaispalvelulaista säättämisen yhteydessä tehdyt menettelylliset säännökset, kuten palvelutarpeen arvioinnin 7 päivän määräaika, kun henkilö on vammaispalvelulaissa tarkoitettu vammaisen henkilö", ovat sosiaalihuoltolaissa (1.1.2025 voimaan tuleva muokattu 36 § 2 momentti), kuten myös sosiaalihuoltolain 36 § 4 momentin 1.1.2025 voimaan tulevat muutokset.

Näkövammaisten liitto muistuttaa eduskunnan oikeusasiamiehen esittämästä arviosta, että vammaispalveluiden maksuttomuuden arvioinnista luopuminen (osana) palveluiden sopivuuden ja asiakkaan edun mukaisuuden arviointia saattaa olla ristiriidassa perusoikeusmyönteisen laintulkinnan kanssa sekä sosiaalihuoltolain 2 §:n asiakkaan etua parhaiten toteuttavan säännöksen soveltamisvaatimuksen vastaista.

8. Voit halutessasi esittää muita huomioita esityksestä:

Ikääntymisrajauksesta on luovuttu näennäisesti – ei todellisuudessa

Esityksessä kerrotaan, että ikääntymisrajauksen ajatuksesta on luovuttu. Kuitenkin elämänvaiheen käsitteen käyttöönotto sekä se, että perusteluissa toistuvasti ohjataan nimenomaan iäkkäitä vammaisia tai ikääntyneinä vammautuvia henkilöitä vammaispalvelulain mukaisten palveluiden ulkopuolelle, ohjaavat ikääntymisrajauksen käyttöön. Lisäksi toistuvat viittaukset HE 191/2022 2 §:n pykäläkohtaisiin perusteluihin, joissa nimenomaisesti kuvataan ja perustellaan ikääntymisrajausta, näkövammaiset erikseen mainiten, myös tosiasiallisesti ohjaavat ikääntymisrajauksen käyttöön.

Esimerkiksi esityksen s. 30 todetaan, että "lääkkäiden asiakkaiden suuren määrän vuoksi eniten siirtyviä asiakkaita on juuri iäkkäissä. Heidän osaltaan laskelmissa on arvioitu pieni kustannussäästö liikkumisen tuen palveluihin ja pieni asiakasmaksutulojen kasvu asumisen tuen ja liikkumisen tuen palveluihin. Arviot näistä ovat samat, kuin alkuperäisessä hallituksen esityksessä (191/2022)." Alkuperäisessä hallituksen esityksessä siirtyvistä henkilöistä esimerkkinä pidettiin juuri näkövammaisia. Samoin esityksen s. 58 todetaan että "Vanhuuteen elämänvaiheena liittyy yleensä toimintakyvyn heikentyminen, vaikka heikentymisen tahti onkin yksilöllistä. Iäkkäillä henkilöillä esiintyy tyypillisesti erilaisia sairauksia, jotka eivät ole niin tavanomaisia nuoremmassa ikäluokissa. Näitä on kuvattu hyväksytyyn lain 2 §:ää koskevissa perusteluissa." Myös näissä mainituissa perusteluissa esimerkkiryhmänä olivat näkövammaiset. Näkövammaisten liitto pitää kirjauksia syrjivinä ja näkövammaisia sormella osoittelevina.

Esityksen s. 58 todetaan ” Siksi iäkkäiden henkilöiden palvelutarve voidaan usein katsoa tavanomaiseksi elämänvaiheeseen liittyväksi tarpeeksi toisin kuin niillä vammaisilla henkilöillä, jotka tarvitsevat palveluita eri elämänvaiheissa tai esimerkiksi loukkaantuvat tapaturmaisesti korkeassa iässä.” Tämä ohjaa tulkintaan, että ikääntyneiden kohdalla vain tapaturmainen vammautuminen oikeuttaisi vammaispalveluihin ja vain tapaturmaisesti vammautuva ikääntynyt olisi vammainen. Tämä on lähellä syrjivää kirjausta. Näkövammaisten liitto vaatii, että tällainen kirjaus poistetaan perusteluista. Kirjauksen tulee olla useita esimerkkejä sisältävä avoin luettelo.

Mitä on näkövammaisuus?

Näyttää siltä, ettei näkövammaisuutta ole hallituksen esitystä 191/2022, eikä nyt lausuntokierroksella olevaa esitysluonnosta, kirjoitettaessa ymmärretty, tai haluttu ymmärtää, lainkaan. Näkövammainen on henkilö, jonka paremman silmän laseilla korjattu näöntarkkuus on heikompi kuin 0.3, ja sokea on henkilö, jonka paremman silmän laseilla korjattu näöntarkkuus on alle 0.05 tai näkökenttä on supistunut halkaisijaltaan alle 20 asteeseen, tai jos toiminnallinen näkö on jostain muusta syystä vastaavalla tavalla heikentynyt. Määrittely perustuu maailman terveysjärjestön WHO:n luokitukseen. Vertailukohtana toteamme, että normaali näkökenttä on 180 astetta. Normaali näöntarkkuus on 1 ja ajokortin saa näöntarkkuudella 0,5. Nämä ovat yksiselitteiset reunaehdot, jotka osoittavat, että näkövammainen henkilö ei ole näkevä eikä hänen näkökykynsä ole lähelläkään näkevän henkilön näkökykyä.

Näkövammautuminen ei kuulu tavanomaiseen ikääntymiseen. Näkövammautuminen ja näkövammat ovat eri asia kuin ikänäkö. Ikänäkö on luonnollista lähinäön heikentymistä, joka ei ole vamma eikä sairaus. Ikänäkö on korjattavissa silmälasilla siten, että henkilö näkee silmälasien avulla normaalisti. Näkövammalla on aina sairaus, joka on aiheuttanut näkövammalla ja jonka silmälääkäri on diagnosoinut. Kyse ei ole tavanomaisesta vanhuuden raihnastumisesta eikä yleisesti korkeasta iästä aiheutuvasta sairastavuudesta. Ikääntynyt ihminen voi näkövammautua samoin kuin näkövammainen ihminen ikääntyy. He molemmat ovat yksiselitteisesti näkövammaisia, jolloin palvelut tulee järjestää vammaispalvelulain perusteella.

Vuoden 2021 näkövammarekisterin tilastojen mukaan Suomessa oli 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä noin 1 294 511 ja näkövammaisia 65 vuotta täyttäneitä noin 45 000. Näiden tilastojen valossa ei voida väittää, että ikääntyneistä useat ovat näkövammaisia.

Yliopistollista tutkimustietoa iäkkäänä näkövammautuneista

Oulun yliopistossa tehdään iäkkäiden näkövammaisuuteen ja näönkuntoutukseen liittyvää hoitotieteellistä post doc- tutkimusta. Iäkkäänä näkövammautuneet ihmiset kertovat näkövammalla herättävien negatiivisia tunteita. Lisäksi heikentyneestä näöstä aiheutuu haittaa ja hankaluuksia arkielämässä. Näkövammat vaikeuttaa ihmisten tunnistamista, tervehtimistä ja seurustelutilanteita. Näkövammat aiheuttaa syrjään vetäytymistä sekä riippuvuutta toisista ihmisistä, avuntarvetta, avuttomuutta ja huolta tulevaisuudesta.

Näkövammaan vuoksi iäkäs joutuu, ilman tarvitsemiaan palveluja, usein luopumaan itselle mieluisista asioista ja askareista. Tutkimustulosten mukaan näkövammautuminen uhkaa iäkkäiden hyvinvointia, toimintakykyä ja elämänlaatua monin tavoin. Näkövammaisuus rajoittaa iäkkäiden elämää liiaksi kotiympäristöön sekä vähentää sosiaalista osallistumista ja kanssakäymistä vaikuttaen heikentävästi iäkkäiden näkövammaisten osallisuuteen, toimijuuteen ja aktiivisuuteen yhteiskunnassa.

Toimeenpanon valvonta ja ohjaus

Toimeenpanon valvonnan osalta esityksen s. 43 arvio, että uusien säännösten voimaantullessa valvontaan liittyvä työ saattaa hetkellisesti lisääntyä, mutta sen jälkeen palveluiden järjestämisen laillisuusvalvonta jopa helpottuisi, on perustelematon ja epärealistinen.

Myöskään lain toimeenpanon ohjausta ja seurantaa koskevassa kappaleessa (s. 62) ei ole lainkaan huomioitu sekä sosiaali- ja terveysministeriöön että etenkin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vammaispalvelujen tiimin henkilökuntaan kohdistuvia voimakkaita säästötoimia, jotka tulevat merkittävästi vähentämään ohjauksen, tiedottamisen ja kouluttamisen mahdollisuuksia juuri uuden vammaispalvelulain voimaantullessa.

Perusteetonta luottamusta hyvinvointialueisiin

Esityksessä luotetaan perusteettomasti hyvinvointialueiden järjestämisvastuuseen ensisijaisen lainsäädännön mukaisista palveluista ja esityksessä on myös perusteeton käsitys etenkin sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden soveltuvuudesta ja riittävydestä vammaisille henkilöille. Esityksen toteutuminen johtaisi siihen, että vamman vuoksi välttämättömät palvelut, joihin tulisi olla subjektiivinen oikeus, voitaisiin järjestää osalle vammaisista henkilöistä määrärahasidonnaisina ja asiakkaalle maksullisina. Lisäksi määrärahasidonnaisuuden vuoksi niitä voitaisiin järjestää asiakkaan tarvetta vähemmän tai olla järjestämättä ollenkaan. Hyvinvointialueiden soveltamisohjeissa sosiaalihuoltolain liikkumisen tuen matkoja esimerkiksi rajataan vain muutamiin matkoihin (4–8 yhdensuuntaista matkaa kuukaudessa) ja vain asuinkunnassa käytettäväksi ja palvelun piiriin pääsemiselle on asetettu ehdottomia, ja varsin matalia, tulorajoja. Samoin sosiaalihuoltolain mukaisten tukipalveluiden edellytyksenä hyvinvointialueiden soveltamisohjeissa käytännössä on voitu vaatia sitä, että saadakseen tukipalveluja täytyy olla kotihoidon palvelun piirissä, vaikka laki ei tätä enää edellytäkään.

Näkövammaisen henkilön osallisuus palvelutarpeensa arviointiin

Esitys sivuuttaa vammaisen henkilön osallisuuden ja vahvan vaikutusmahdollisuuden oman palvelutarpeensa arviointiin sekä vammaispalvelujen järjestämiseen ja järjestämistapoihin, vaikka näillä seikoilla oli keskeinen merkitys uutta vammaispalvelulakia ja siihen liittyviä sosiaalihuoltolain muutoksia säädettäessä. Lisäksi sivuutetaan vammaisen henkilön yksilöllisten tarpeiden huomioon ottaminen. Yksilölliset tarpeet vammaispalveluille ovat yhtä merkittäviä heillä, jotka tarvitsevat niitä vähän, mutta välttämättä, kuin heillä, joiden palvelutarve on suurempi. Tämä on ristiriidassa lain tarkoituksen ja YK:n vammaissopimuksen kanssa. Esitettävä laki korostaa hyvinvointialueiden yksipuolista päätösvaltaa näkövammaisen henkilön palvelutarpeen arviointiin ja palvelujen

järjestämiseen. Samoin se ylikorostaa hyvinvointialueiden valtaa rajata vammaisen henkilön palvelut vain tavanomaisen elämän välttämättömiin tarpeisiin sekä hyvinvointialueen yksipuolista valtaa määrittellä nämä tarpeet. Tätä korostaa esityksessä toistuva viittaus siihen, että asiakkaalla on valitusoikeus.

Henkilökohtainen apu ja valmennus

Esityksessä väitetään, että sosiaalihuoltolain palveluvalikoimasta löytyy lähes kaikille ikääntymisestä aiheutuvasta syystä palveluita tarvitseville henkilöille riittävät ja sopivat palvelut, eikä vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua yleensä tarvita. Näkövammaisten liitto toteaa, että iäkkäiden näkövammaisten ja iäkkäänä näkövammautuneiden henkilöiden osalta tämä ei pidä paikkaansa. Näkövammaisen henkilön kohdalla henkilökohtainen avustaja on apuna asioissa, joita henkilö ei näkövammaisuuden vuoksi voi tehdä itse tai yksin. Kyse on siitä, että näkövammaisen henkilö määrittelee itse, mitä hän tekee ja hän on oman elämänsä aktiivinen toimija – ei hoidon tai hoivan kohde. Ensijaisen lainsäädännön mukaisia palveluja ei ole kehitetty vastaamaan iäkkäiden näkövammaisten henkilöiden tarpeisiin, sillä nämä tarpeet eivät ole hoivan ja huolenpidon tarpeita.

Valmennuksen osalta esityksessä todetaan, että iäkkään henkilön kohdalla on pohdittava, tarvitseeko hän tukea oppiakseen uusia tai vahvistaakseen olemassa olevia itsenäisessä elämässä tarvittavia taitoja tai toimiakseen elämässään tapahtuvassa muutostilanteessa tai valmistautuakseen tällaiseen tilanteeseen. Esityksessä myös väitetään, että iäkkäillä henkilöillä on ollut itsenäisessä elämässä tarvittavat taidot, joten kuntoutus vastaa yleensä paremmin heidän tarpeisiinsa.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että kukaan näkevä henkilö ei ole liikkunut eikä toiminut näkövammaisena omassa arjessaan. Kukaan näkevä henkilö ei ole liikkunut valkoisen kepin kanssa, koska näkevä henkilö ei tarvitse valkoista keppiä. Osalle iäkkäänä näkövammautuvista valkoisen kepin käyttönottaminen on realistinen vaihtoehto ja mahdollisuus jatkaa itsenäistä liikkumista. Lääkinnällisenä kuntoutuksena myönnetään vain valkoisen kepin käytön perusohjaus. Reittiohjausta (eli kulkemista paikasta toiseen) opetellaan vammaispalvelulain mukaisena palveluna. Sama koskee myös muita näkövammaisen henkilön tarvitsemia arjen taitoja. Niitä ei näkevällä henkilöllä ole ennestään, joten uuden opettelu on välttämätöntä. Esityksessä puuttuu ymmärrys tästä.

Puuttuvaa oikeuskäytäntöä

Vuonna 2023 hyväksytyyn vammaispalvelulain perusteluissa oikeuskäytäntöä on esitetty valikoiden ja esimerkiksi näkövammaisten kannalta keskeisiä positiivisia ratkaisuja on jätetty pois. Näkövammaisten liitto edellyttää, että oikeuskäytäntöä esitetään laajemmin. Perusteluihin on aiheellista lisätä muun muassa KHO:n vuosikirjaratkaisu 2016:197. Lisäksi on tarpeen ottaa mukaan myös ratkaisut KHO H3078/2022, KHO H3080/2022 ja KHO H3081/2022, kaikki päivätty 25.10.2022. Näissä kaikissa korkeimman hallinto-oikeuden päätöksissä on ollut kysymys ikääntyneen näkövammaisen henkilön oikeudesta henkilökohtaiseen apuun. Jokaisessa tapauksessa kaupunki oli aiemmasta ennakkoratkaisusta huolimatta rutiininomaisesti hakenut valituslupaa hallinto-oikeuden asiakkaalle myönteisestä päätöksestä, ja kaikissa korkein hallinto-oikeus eväsi valitusluvan. Vastaava

saman kaupungin valituslupahakemusta koskeva päätös on myös koskien ikääntyneen näkövammaisen kuljetuspalvelujen myöntämistä. Hallinto-oikeus on useissa ikääntyneiden näkövammaisten vammaispalveluja koskevissa päätöksissä todennut seuraavaa:

”X:n silmäsairaus ja sen aiheuttama vaikea näkövamma eivät ole olleet seurausta ikääntyessä väistämättä tapahtuvasta elimistön heikkenemisestä ja rappeutumisesta, eivätkä ne ja niistä johtuvat vaikeat toimintarajoitteet liity normaaliin ikääntymiseen. X:n avuntarve ei näin ollen johdu pääasiassa ikääntymiseen liittyvistä sairauksista ja toimintarajoitteista. Kun otetaan huomioon X:n avuntarpeesta esitetty selvitys, kunnan ei olisi tullut hylätä X:n hakemusta henkilökohtaisesta avusta mainitsemillaan perusteilla.”

Vahvat subjektiiviset oikeudet eivät ole säästökohde

Vammaispalvelut ovat vahvoja subjektiivisia oikeuksia. Niiden järjestäminen ei ole sidoksissa hyvinvointialueen budjettiin eikä niiden järjestämistä voi rajata budjettiraameilla. Vammaisen henkilön oikeus vammaispalveluihin on ehdoton eikä määrärahoista riippuvainen. Tämä on pidettävä mielessä lakia valmisteltaessa ja siitä päätettäessä. Vammaispalveluja ei saa karsia eikä supistaa säästöihin vedoten. Vammaispalveluihin on taattava riittävä rahoitus, jotta palvelut voidaan toteuttaa ja järjestää näkövammaisen henkilön todellisen tarpeen mukaan. Tämä tarkoittaa sekä palvelujen laajuutta, sisältöä että järjestämistapaa.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on torjunut taloudelliset syyt perustuslain 6.2 §:ssä tarkoitettuna hyväksyttävänä perusteena asettaa henkilöitä eri asemaan (esimerkiksi PeV 55/2016 vp, s 10). Perustuslakivaliokunnan mukaan ei budjettirajoitteella voida rajoittaa lakisääteisten palvelujen saatavuutta. Eduskunnan oikeusasiamies on painottanut, että vaikka perustuslakivaliokunta on pitänyt hyväksyttävänä, että perustuslain 19.3 §:n alaan kuuluvia tukimuotoja suunnataan ja kehitetään yhteiskunnan taloudellisten voimavarojen mukaisesti, lainsäädäntöä kehittämällä ja tukimuotoja suuntaamalla ei kuitenkaan ole mahdollista vaikuttaa perustuslain 19 ja 22 §:stä seuraavaan valtion velvollisuuteen huolehtia hyvinvointialueiden taloudellisista edellytyksistä hoitaa niille säädetty perusoikeuksien toteuttamistehtävät. Myös Euroopan sosiaalisen peruskirjan valvontakäytännössä on painotettu, että taloustilanteen näkökulmasta sinänsä hyväksyttävissäkin olevat heikennykset perusoikeuksiin tulee kohdistaa muihin kuin yhteiskunnan vähäosaisimpiin.

Vammaispalveluista säästetään – ristiriita muun muassa hallitusohjelman kanssa

Lausuntokierroksella oleva esitys väittää, ettei mikään tule vammaispalvelujen saannissa muuttumaan. Tämä ei pidä paikkaansa, sillä esityksessä ehdotetaan kiristyksiä jopa nykyiseen voimassa olevaan vammaispalvelulakiin (380/1987) nähden. On ennenkuulumatonta, että vammaispalveluja ja vammaisten henkilöiden yhdenvertaista osallisuutta yhteiskunnassa kavennetaan tällä tavalla. Pääministeri Orpon hallitusohjelman mukaan vammaispalveluihin lisättiin rahoitusta 100 miljoonaa euroa. Tämä esitys sen sijaan on toteuttamassa 60–70 miljoonan euron kustannussäästön luvattuun nähden. Lisäksi näyttää siltä, että pääministeri Orpon hallitus on varaamassa vammaispalveluihin vähemmän rahaa kuin pääministeri Marinin hallitus, vaikka jatkuvasti on todettu, että vammaispalveluihin ei kohdenneta säästöjä, vaan rahoitusta lisätään. Myös kehysriihen materiaaleissa todetaan, ettei siinä tarkoiteta vammaispalvelujen supistumista.

Nyt lausuntokierroksella oleva esitys kertoo aivan toista. Näkövammaisten liitto vaatii, ettei vammaisten palveluita oteta säästökohteeksi, sillä säästöille on muita mahdollisia ja hyväksyttävämpiä kohteita.

Pääministeri Orpon hallitusohjelmassa Vahva ja välittävä Suomi todetaan vammaisten henkilöiden osalta muun muassa näin:

”Vammaisten henkilöiden itsemääräämis- ja ihmisoikeuksia sekä yhdenvertaisuutta on kunnioitettava päätöksenteossa koko elämänkaaren ajan ja heidän arkensa toimivuus varmistettava palveluiden suunnittelussa. Kiinnitetään huomiota osallisuuden takaamiseen ja vammaisten henkilöiden kuulemiseen.”

Sekä:

”Vahvistetaan vammaisten henkilöiden ja ikäihmisten oikeuksien toteutumista ja tuetaan heidän osallistumismahdollisuuksiaan digitalisoituvassa yhteiskunnassa.”

Nyt lausuntokierroksella oleva esitys on ristiriidassa myös näiden hallitusohjelman kirjausten kanssa.

Esityksen jatkovalmistelussa tulee tarkasti huomioida hallituksen kehysriihessä huhtikuussa 2024 annettu esitys sosiaalihuollon palveluvalikoiman rajaamisesta 100 miljoonalla eurolla sekä hallitusohjelmassa oleva sosiaalihuoltolain uudistaminen, joka osana sosiaali- ja terveysministeriössä valmisteilla olevaa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelureformia tulee rajaamaan sosiaalihuoltolain mukaisia palveluja entisestään. Kaikkien näiden yhteisvaikutukset ehdotettavaan vammaispalvelulain soveltamisalaan tulee selvittää erityisesti vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeusturvan näkökulmasta.

Asian käsittelyn aikataulu

Näkövammaisten liiton saaman tiedon mukaan hallituksen esitys on tarkoitus antaa eduskunnalle viikolla 39. On välttämätöntä, että vammaispalvelulain valmisteluun ja käsittelyyn varataan riittävästi aikaa. Tilanne, jossa lakiesitystä käsitellään eduskunnassa kiireellä ja aikataulupaineessa, ei saa toistua. Tästä näimme ikävän esimerkin vuoden 2022 lopulla ja vuoden 2023 alussa. Lakiesitys tulee valmistella huolella ja antaa eduskunnalle hyvissä ajoin. Mikäli näyttää siltä, että jälleen tulee kiire, on aikataulun realistisuutta arvioitava tarkasti. Vammaispalvelulakia ei tule säätää hätiköiden.

Hyväksytyin lain voimaantulo sellaisenaan ei ole ratkaisu

Vuonna 2023 hyväksytty valmiina oleva uusi vammaispalvelulaki on useilta osin epäselvä, epätarkka ja sekava. Tämän Näkövammaisten liitto on todennut jo kyseisen lain valmistelun ja eduskuntakäsittelyn yhteydessä. Epätarkkuus, epäselvyys ja sekavuus kulkevat läpi lain.

Soveltamisalasäännöstä ei tule tarkentaa tavalla, joka uhkaa luoda mielivaltaisen mahdollisuuden välittömään tai välilliseen syrjintään vammaispalveluja myönnettäessä sekä mahdollisuuden, että näkövammaisen henkilö jää ilman tarvitsemiaan vammaispalveluja tai jopa ilman mitään palveluja. Säännöksen tarkentaminen on tehtävä siten, että jokainen tosiasiallisesti näkövammaisen henkilö saa vammaispalvelut riippumatta siitä, minkä ikäinen hän on tai missä iässä hän on vammautunut.

Vammaispalvelulaki ei ole laki, jota sovelletaan jokaisen henkilön kohdalla eivätkä vammaispalvelut ole kaikille tarkoitettuja palveluja. Vammaispalvelulakia tulee soveltaa kaikkiin vammaisiin henkilöihin, myös heidän ikääntyessään, sekä kaikkiin, jotka vammautuvat missä iässä tahansa, ikääntyneinäkin. Vammautuminen tulee huomioida yhdenvertaisesti, aiheutuu se sitten vammautumiseen johtavasta sairaudesta, tapaturmasta tai muusta syystä.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, ettei ole riittävää eikä yhdenvertaista tyytyä huolehtimaan vain siitä, että jo tällä hetkellä vammaispalvelulain piirissä olevat henkilöt pysyvät vammaispalvelujen piirissä. Uusia ihmisiä näkövammautuu kaiken ikäisinä. Myös heillä tulee vammautuessaan olla oikeus päästä vammaispalveluiden piiriin, kuin itsenäisen elämän, osallisuuden tai yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää välttämättä vammaispalvelulain mukaisia palveluita.

Yhteistyö Näkövammaisten liiton kanssa

Näkövammaisten liitto haluaa jatkaa keskustelua vammaispalvelulaista ja sen soveltamisalasta, jotta se voi varmistua, että jokainen näkövammaisen henkilö saa tarvitsemansa vammaispalvelut eikä näkövammaisista henkilöistä synny uutta väliinpuotoajaryhmää.

Lisätietoja

järjestöjohtaja Sari Kokko, sari.kokko@nakovammaistenliitto.fi

juristi Taina Kölhi, taina.kolhi@nakovammaistenliitto.fi

Näkövammaisten liitto ry

Jukka Tahvanainen

Sari Kokko

toimitusjohtaja

järjestöjohtaja

Kokko Sari
Näkövammaisten liitto ry